

Els mapes de patrimoni cultural. Una eina per al coneixement i gestió del patrimoni local

MARÍA DEL AGUA CORTÉS ELÍA

Oficina de Patrimoni Cultural. Diputació de Barcelona

Resum

Des de l'any 1999 l'Oficina de Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona desenvolupa el programa de mapes del patrimoni cultural per als municipis de la província de Barcelona que ho sol·liciten. La finalitat és la recollida exhaustiva de dades sobre el patrimoni cultural i natural d'un municipi i la seva valoració.

Actualment, hi ha 163 municipis que tenen el mapa de patrimoni cultural fet. Del total de 14 municipis que tenen part del seu territori dins els parcs naturals del Garraf i d'Olèrdola, n'hi ha 9 que tenen el mapa acabat; 1, està en procés de realització i 4 municipis, no el tenen fet. Per tant, un 72 % dels municipis tenen documentat el seu patrimoni.

En aquesta comunicació volem donar a conèixer les principals característiques del patrimoni cultural d'aquests municipis i una anàlisi del seu impacte.

Paraules clau

Patrimoni cultural, inventari

Resumen

Los mapas de patrimonio cultural. Una herramienta para el conocimiento y gestión del patrimonio local

Desde el año 1999, la Oficina de Patrimoni Cultural de la Diputación de Barcelona desarrolla el programa de mapas de patrimonio cultural para los municipios de la provincia de Barcelona que lo soliciten. El objetivo es la obtención exhaustiva de información sobre el patrimonio cultural y natural de un municipio y su valoración.

Actualmente, 163 municipios tienen el mapa de patrimonio cultural. Del total de 14 municipios que tienen parte de su territorio dentro de los parques naturales del Garraf y de Olèrdola, 9, tienen el mapa acabado; 1, está en proceso de realización y 4 municipios no tienen hecho el trabajo. Por lo tanto, un 72 % de municipios tienen documentado su patrimonio.

En la presente comunicación vamos a explicar las principales características del patrimonio cultural de éstos municipios y el análisis de su impacto.

Palabras clave

Patrimonio cultural, inventario

Abstract

Cultural heritage maps: A tool for knowledge and management of local heritage

Since 1999, the Office of Cultural Heritage of the Provincial Council of Barcelona has run a cultural heritage mapping programme for municipalities of the province of Barcelona who request it. Its aim is to carry out an exhaustive collection of data regarding cultural and natural heritage for municipalities and their assessment.

Currently, 163 municipalities have a map of their cultural heritage. Of the 14 towns that share some of their territory with the Garraf and Olèrdola Natural parks, nine have a completed map; one map is still being made, and work on maps for the remaining four municipalities has not yet started. Therefore, the heritage of 72% of the municipalities has been documented.

This paper explains the main characteristics of the cultural heritage of these municipalities and provides an analysis of their impact.

Key words

Cultural heritage, inventory

Introducció

Des de l'any 1999, l'Oficina de Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona desenvolupa el programa de mapes del patrimoni cultural per als municipis de la província de Barcelona que ho sol·liciten. L'objectiu principal és inventariar el patrimoni cultural recollint de forma exhaustiva el màxim d'informació de cada un dels elements que conformen la identitat d'un poble, tot allò que el caracteritza culturalment. Els mapes de patrimoni cultural recullen dades sobre el patrimoni cultural i natural d'un municipi per, a partir d'aquesta informació, poder fer-ne la valoració de conjunt i permetre als gestors establir les mesures corresponents per a la seva protecció i conservació, així com per ajudar a planificar-ne la protecció i fer-los rendibles socialment.

La documentació, la conservació, la protecció, la difusió, etc., són premisses que trobem presents a qualsevol programa envers el patrimoni cultural, però per poder portar a terme qualsevol actuació emmarcada dins aquests paràmetres és necessari conèixer, saber el que tenim i com ho tenim, ja que només així podrem decidir i establir les mesures més convenients per a cada un dels elements que formen part del nostre patrimoni cultural, individualment i en conjunt. És la finalitat principal de la documentació: documentem per conèixer, per saber el que hi ha al nostre entorn i ens defineix, però també per difondre aquest coneixement, per posar-lo a l'abast de tothom, per potenciar-ne l'estima i garantir-ne la conservació, i així permetre que arribi més enllà del nostre present.

Els mapes de patrimoni cultural són inventaris que es porten a terme mitjançant un conveni amb els ajuntaments i són elaborats per professionals o empreses especialitzades amb el seguiment per part dels tècnics de l'Oficina de Patrimoni Cultural. Són inventaris oberts, que es poden revisar i als quals podem aportar informació nova en qualsevol moment, de forma que la informació es pot mantenir actualitzada. En una època en què la cultura forma part de l'entorn de tothom, no podem oblidar que conèixer el nostre patrimoni és un dels plaers dels quals encara podem gaudir de forma gairebé gratuïta, i que conèixer els elements que formen aquest patrimoni és la manera de conservar-lo i protegir-lo. Només essent conscients del que ens envolta i que ha estat la gènesi del que som ara, podrem afrontar amb garanties allò que ha de venir.

Metodologia

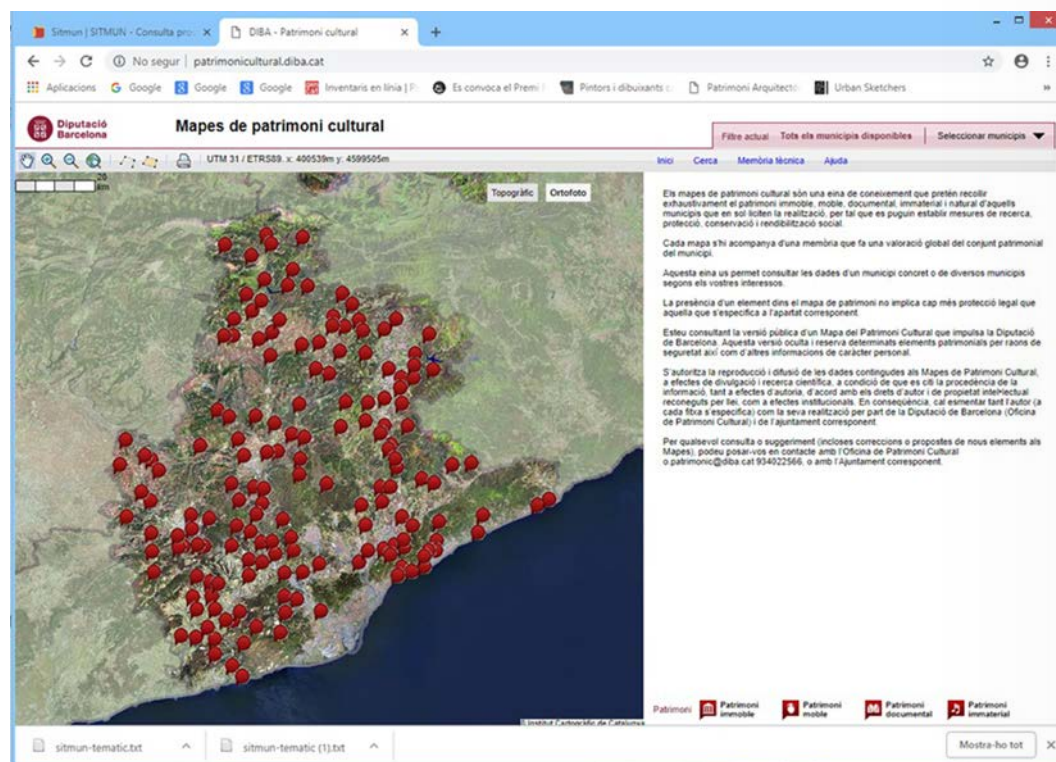
Els inventaris consisteixen en un compendi de fitxes individualitzades per a cada un dels elements i s'organitzen en cinc àmbits: patrimoni immoble, moble, documental, immaterial i natural. De cada un d'aquests àmbits se'n diferencien tipologies: edifici, conjunt arquitectònic, element arquitectònic, jaciment arqueològic, obra civil, element urbà, objecte, col·lecció, fons d'imatges, fons documental, fons bibliogràfic, manifestació festiva, tècnica artesanal, tradició oral, música i dansa,

costumari, zona d'interès natural i espècimen botànic singular. Aquesta distribució permet, d'una banda introduir la informació de forma ordenada i de l'altra, fer cerques temàtiques conjuntes o altres de més específiques, com cronològica, onomàstica, per ubicació, per tipus de protecció legal, etc., a un o a més mapes a la vegada. Cada fitxa recull el màxim d'informació possible de cada element, acompanyada de fotografies. Recordem que els mapes recullen tota la informació d'altres inventaris fets anteriorment (carta arqueològica, inventaris de patrimoni de la Generalitat, planejament municipal, etc.), actualitzada i ampliada amb nous elements que no s'havien recollit, arribant a documentar en molts casos gairebé el 99,9 % del patrimoni cultural municipal, fet que els converteix en una eina bàsica.

També, el treball final s'acompanya d'una memòria que recull el context i presenta una anàlisi global del patrimoni del terme municipal, de forma que permet als ajuntaments i gestors conèixer la situació del seu patrimoni i així poder portar a terme diverses actuacions per millorar-lo i dinamitzar-lo.

La consulta es realitza sobre cartografia, cosa que permet veure cada element geolocalitzat en relació amb el seu entorn immediat i accessible des de la xarxa al web de la Diputació de Barcelona i al de cada municipi. Es poden consultar les fitxes del patrimoni inventariat, fer cerques temàtiques o per municipis, passar la informació a altres sistemes SIG (Sitmun, Google Earth), obtenir-ne còpies per imprimir, relacionar la informació amb el planejament municipal, etc. El resultat és una important eina de coneixement que facilita el seu ús a molts nivells. La consulta dels Mapes de Patrimoni la podeu fer a http://www.diba.cat/web/opc/mapa_patrimoni_cultural.

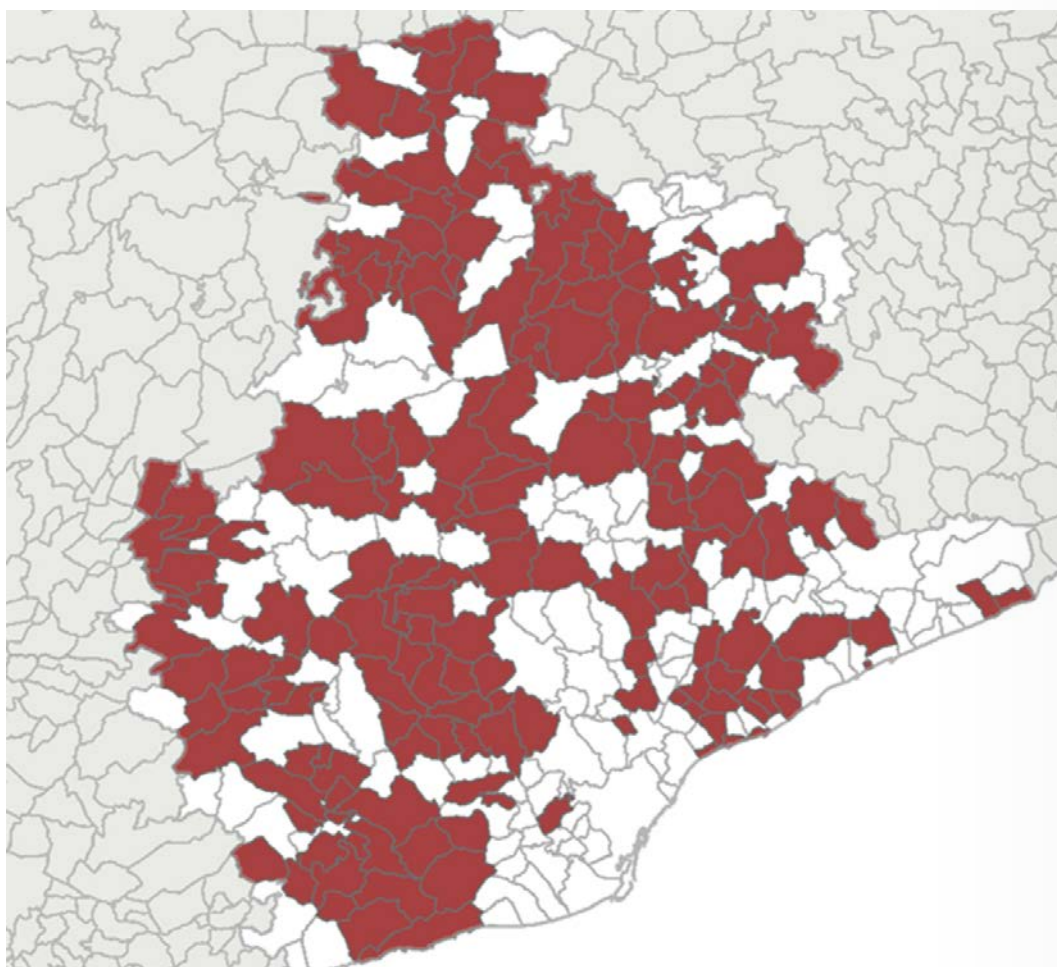
Figura 1. Web dels mapes de patrimoni cultural

Resultats

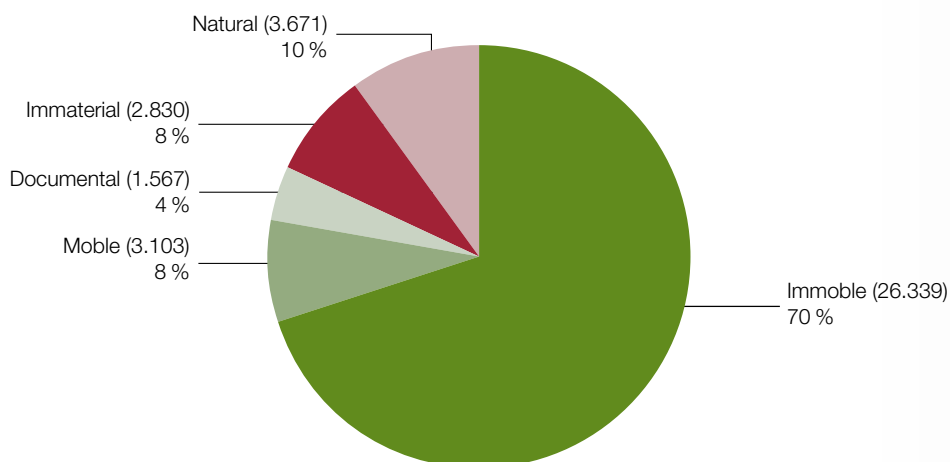
Fins avui s'han realitzat els mapes de patrimoni cultural de 165 municipis, un 53 % de la província de Barcelona, amb un total de 37.510 elements fitxats que es pot traduir en una densitat de 4,85 elements per km². Si ho analitzem per tipologies, tenim un 70,22 % d'elements de patrimoni immoble, 8,27 % de patrimoni moble, 4,18 % de patrimoni documental, 7,54 % de patrimoni immaterial i 9,79 % de patrimoni natural. En molts d'aquests municipis a partir de l'inventari s'han desenvolupat accions de conservació o difusió que han revertit en el territori, demostrant la validesa i utilitat de la feina feta.

Figura 2. Indicació dels mapes finalitzats i consultables al web <http://www.diba.cat/web/opc/mapa_patrimoni_cultural>. Novembre 2018

Cada any, a partir del Catàleg de serveis, entren noves peticions i tenim diferents mapes en realització, de manera que anem incrementant progressivament el nombre de municipis fets.

Gràfic 1. Estadística per tipologies de tots els mapes de patrimoni de la província de Barcelona finalitzats. Novembre 2018

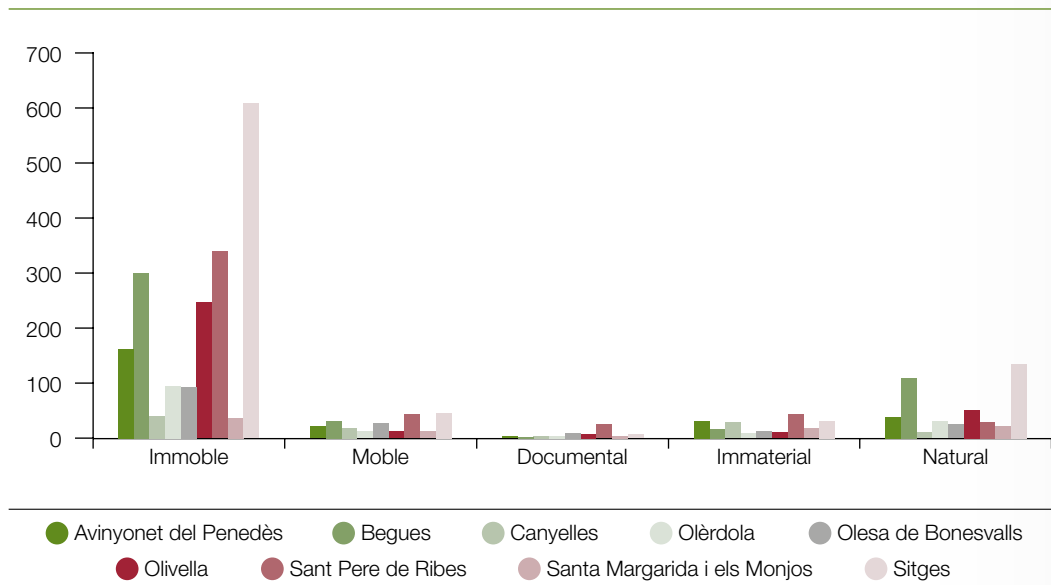
El patrimoni dels municipis dels parcs del Garraf i d'Olèrdola

Dins el territori que ocupen els parcs naturals del Garraf i d'Olèrdola, hi ha 13 municipis. D'aquests, 9 tenen el mapa acabat (Begues, Sitges, Sant Pere de Ribes, Olivella, Olesa de Bonesvalls, Avinyonet del Penedès), i representen un 70 % del total de municipis dins d'aquest entorn natural. Únicament resten 4 municipis que encara no han sol·licitat la realització de l'inventari (Gavà, Castelldefels, Vilanova i la Geltrú, Castellet i la Gornal).

Donem a conèixer de forma molt breu les principals característiques del patrimoni cultural d'aquests municipis, que poden tenir una important repercussió social i cultural al territori, tenint en compte que es disposa d'una important eina de coneixement del nostre entorn i que la tenim a l'abast de forma gratuïta, permetent aproximar el nostre patrimoni a gestors i ciutadans. Aquest coneixement del patrimoni ens ajuda a preservar-lo i a ser conscients del que som i d'on venim.

Gràfic 2. Estadística del patrimoni documentat als mapes de patrimoni

Conclusions

Els municipis que tenen part del seu terme dins dels parcs del Garraf i d'Olèrdola tenen característiques similars, sobretot perquè tots formen part d'un territori molt proper al voltant del massís del Garraf i immers en un paisatge molt característic amb gran diversitat d'ambients ecològics, entre els quals l'agricultura també va tenir un paper important com veiem reflectit en els masos dispersos per tot el territori.

L'evolució històrica dels municipis va ser molt similar, amb un fet destacable, el cultiu de vinya, documentat des del segle VII aC, en època preibèrica o primera edat del ferro en el jaciment de la font de la Canya d'Avinyonet del Penedès, on es va localitzar el conjunt més nombrós de llavors de *Vitis vinifera* en tot el nord-est peninsular. El cultiu de la vinya hi és present durant tota l'edat mitjana i a partir del segle XVIII va desplaçar altres conreus tradicionals. La utilització de feixes va permetre ampliar el sòl cultivable. En destaquen la construcció de marges de pedra seca, les barraques de vinya i les masies, que van generar una important producció de vins i caves. També es van organitzar algunes fassines (Olesa de Bonesvalls, Olivella, Sant Sadurní d'Anoia...). Encara resten molts vestigis de les tasques entorn de la vinya, tant a les cases del poble com a les masies: premses, tines o cups, cellers, però també en l'entorn, principalment barraques de vinya i marges de pedra seca. Destaquen alguns edificis modernistes dels cellers, com els de les caves Codorniu i Freixenet.

El patrimoni d'origen romà també és destacable. En remarquem les diverses intervencions arqueològiques que s'han portat a terme al territori: la torre de les Gunyoles (Avinyonet del Penedès), la Torrota del Moro (Subirats), la carassa ro-

mana de l'Hospital de Cervelló (Olesa de Bonesvalls), la vila romana de Darró (Vilanova i la Geltrú), etc.

També destaca el patrimoni medieval, des dels castells, que són uns dels elements distintius del territori degut al seu caràcter de terra de frontera, un important patrimoni que es troba protegit: Olèrdola, Sant Martí Sarroca, Subirats, Calafell, Canyelles, Font-rubí, Mediona, Eramprunyà, fins als monestirs, entre els quals destaquem Sant Sebastià dels Gorgs (Avinyonet del Penedès), Santa Maria del Priorat de Banyeres (Santa Margarida i els Monjos), santuari de Santa Maria del Foix, l'Hospital de Cervelló (Olesa de Bonesvalls); i les esglésies, moltes romàniques, entre les quals destaquen Sant Ramon de Penyafort (Santa Margarida i els Monjos), Sant Pau d'Ordal (Subirats).

És destacable també el patrimoni de finals del segle XIX, amb l'esclat noucentista, que va incentivar la construcció de diversos edificis dins els corrents neogòtic i modernista, fonamentalment, i que trobem present en la majoria de municipis, però sobretot als de la costa, com Sitges i Vilanova i la Geltrú.

Però si un element caracteritza aquest territori és el paisatge. Dominat pel mar i per la serralada, per una geologia que es caracteritza pels materials calcaris i dolomies cretàcies, on abunden fenòmens càrstics, el més important és l'avenc de l'Esquerrà (348 m) que es troba a uns 300 m a ponent del vèrtex de la Mola i que forma 4 vies, una de les quals, la del Ratpenat, és la més fonda del massís del Garraf (206 m).

També l'aprofitament mineral ha estat un sector molt dinàmic en l'economia penedesenca, ocasionat pel terreny calcari que ha provocat que des d'antic s'hi produís calç. Al segle XVI ja s'esmenten forns de calç a Olesa de Bonesvalls (n'Aragó, d'en Figueres, el del Pèlag). Amb una indústria de producció de calç viva i apagada que es va mantenir fins a mitjans del segle XX.

El Garraf és travessat pel camí ral de Barcelona a Tarragona que seguia la mateixa via que la via romana, i en què l'Hospital de Cervelló actuava com un lloc de parada de pelegrins i vianants. També és travessat per diferents carreteres o camins ramaders, essent una de les zones importants de pas dels ramats en el seu itinerari tant d'estiu com d'hivern. El microclima de la zona el van fer un lloc idoni perquè els ramats hi passessin l'hivern, i aquest fet va condicionar que fossin molts els habitants dels entorns del massís del Garraf que es van dedicar a la cria de bestiar oví i caprí per aprofitar la llet i la carn, per això uns elements que destaquen en el paisatge són els antics corrals que es troben a diversos llocs de la zona de muntanya, les pletes, que formen una paret per mantenir tancat el ramat, les monjoies o petites parets que utilitzaven els pastors com a paravent mentre el ramat pasturava, i les basses, cucones, abeuradors, que permetien acumular aigua per abeurar el bestiar. La unitat formada pel Penedès, el Garraf i el Camp de Tarragona és, juntament amb el Vallès i l'Empordà, una de les tres grans zones d'hivernada en la transhumància de la Catalunya central i oriental. La carrerada és una de les més grans del Penedès i el

Garraf, camí de carena ja documentat el 1055, que tenia al coll de Garró (Begues) un important lloc de trobada dels ramats, ja que és el punt on s'ajunten la carrerada de la Cerdanya i la carrerada de Begues, les dues més importants que passen pel Penedès.

La realització del mapa de patrimoni cultural ha permès als municipis conèixer el seu patrimoni en conjunt i iniciar diverses pràctiques per a la posada en valor d'aquest. Així com determinar en conjunt les línies d'actuació sobre el patrimoni, que en aquest territori gira al voltant de diferents línies estratègiques, tot i que no són les úniques:

- Patrimoni vitivinícola
- Zona de frontera i hàbitat: castells, monestirs, esglésies, masies i nuclis
- Territori de pas de camins: camí ral, camins ramaders
- El modernisme i la nova vitalització urbana
- El patrimoni relacionat amb la zona costera

Protecció de patrimoni

Els ajuntaments han tramitat la declaració com a bé cultural d'interès local (BCIL) de diversos elements patrimonials dels municipis de Begues, Sitges i Avinyonet del Penedès.

També, posteriorment a la redacció del mapa de patrimoni, alguns municipis han impulsat la redacció del catàleg de béns a protegir o del catàleg de masies, utilitzant la informació de base que proporciona l'inventari.

Conservació del patrimoni

S'han impulsat projectes de conservació i rehabilitació de patrimoni, per exemple al jaciment de la font de la Canya d'Avinyonet del Penedès o el Castell de Sant Pere de Ribes. Aquestes intervencions han suposat la recuperació d'elements patrimonials en els quals s'havia detectat una conservació deficient o problemes estructurals que posaven en perill la seva durada.

Projectes de gestió del patrimoni

S'ha facilitat la presa de decisions i la gestió del patrimoni cultural, per exemple, en assessoraments per guiar la gestió del patrimoni cultural de Begues, Avinyonet del Penedès, Canyelles, Castelldefels. També s'han iniciat assessoraments museogràfics per a col·leccions a Sant Pere de Ribes (usos museístics del castell), Vilanova i la Geltrú (col·lecció Roig Toqués, Museu del Far, Museu del Ferrocarril, Casa de la Festa). La intenció dels municipis sempre ha estat conservar i difondre els seu patrimoni en equipaments que omplin un buit museogràfic al territori.

Documentació de patrimoni

A partir d'alguns d'aquests projectes s'ha donat suport a la documentació de col·leccions situades als municipis, com les col·leccions que ara configuren el museu del Far de Vilanova i la Geltrú, així com altres assessoraments a museus del territori.

Difusió del patrimoni

La difusió del patrimoni és una eina bàsica, ja que proporciona coneixement al públic potencial, garanteix que aquest es mogui pel territori, que estimi el seu entorn i que a la vegada el transmeti i el conservi. Els mapes de patrimoni cultural són consultables al web, fet que facilita la llibertat d'organització del coneixement del medi. Per aquest motiu, sempre que s'acaba un mapa, s'aconsella fer una presentació pública de la feina, tal com es va fer als municipis d'Olesa de Bonesvalls, Sant Pere de Ribes, Canyelles i s'ha programat a Olivella.

També s'ha impulsat la difusió del patrimoni cultural per altres mitjans, ja sigui a través de l'organització d'actes, la senyalització de rutes patrimonials, xerrades o publicacions.

Es tracta d'accions portades a terme per l'Administració i que s'han desenvolupat majoritàriament gràcies al coneixement que han proporcionat els mapes de patrimoni cultural, impulsant diverses accions dins les seves atribucions: catalogar, regular, posar en valor, conservar, preservar i difondre el patrimoni.

Però també han provocat actuacions d'especialistes, persones que es dediquen a alguna branca especial de la ciència, la tècnica, l'art, etc., que tenen coneixements molt especialitzats en una matèria determinada, fet que els permet descobrir, investigar, definir i caracteritzar els elements amb valor patrimonial, i posar-los en coneixement de la societat.

Així com altres actuacions sorgides de la gran massa social, el públic, col·loquialment definit com *la gent del carrer*, formada per cadascun dels individus que formen la societat, que són els hereus del patrimoni que volen conèixer i que coneixent-lo en gaudiran, el valoraran i l'estimaran. Els podem agrupar en diferents col·lectius: individualment, parelles, famílies, grups d'amics, associacions, escoles, etc., que tenen motivacions diverses per conèixer el patrimoni, motivacions conceptuals, educatives, emocionals, sensibles, lúdiques, etc.

Aquesta és una de les grans motivacions, el coneixement ens ajuda a estimar i si estimem el nostre patrimoni n'evitem la desaparició. Aquesta és la principal funció dels mapes de patrimoni, permetre conèixer el que tenim al nostre entorn.

Figura 4. Elements documentats als mapes de patrimoni cultural. Patrimoni immoble

Figura 5. Elements documentats als mapes de patrimoni cultural. Patrimoni moble i documental

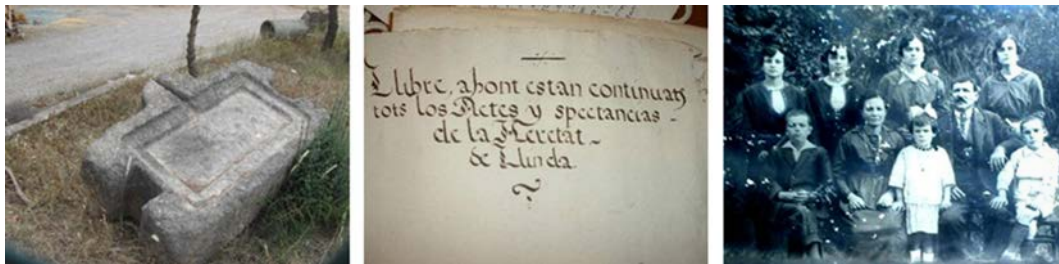

Figura 6. Elements documentats als mapes de patrimoni cultural. Patrimoni natural

Figura 7. Elements documentats als mapes de patrimoni cultural. Patrimoni immaterial

Bibliografia

- BOSCH, Marc; CORTÉS, María del Agua; GARCÍA, Carles; FÀBREGA, Marta; REYES, Teresa (2013): «Patrimoni: conèixer-lo, protegir-lo i difondre'l». Plecs d'Història Local, 149. *Revista L'Avenç*; p. 1-11.
- CORTÉS, María del Agua (2006): *Mapa de Patrimoni Cultural d'Olesa de Bonesvalls*. Diputació de Barcelona i Ajuntament d'Olesa de Bonesvalls.
- HUÈLAMO, Juana María (Arqueociència) (2004): *Mapa de Patrimoni Cultural d'Avinyonet del Penedès*. Diputació de Barcelona i Ajuntament d'Avinyonet del Penedès.
- LLORET, Marta (Actium) (2010): *Mapa de Patrimoni Cultural d'Avinyonet de Sant Pere de Ribes*. Diputació de Barcelona i Ajuntament de Sant Pere de Ribes.
- MENÉNDEZ, Xavier (2009): «El patrimoni cultural del Penedès: anàlisi i estratègies de desenvolupament». *Actes de les XXIII Jornades d'Estudis Penedesencs*. Institut d'Estudis Penedesencs; p. 387-432.
- NOLASCO, Núria Veclus SL. (2008): *Mapa de Patrimoni Cultural de Sitges*. Diputació de Barcelona i Ajuntament de Sitges.
- TRÍADE, S.C.P. (2001): *Mapa de Patrimoni Cultural d'Olèrdola*. Diputació de Barcelona i Ajuntament d'Olèrdola.
- TRÍADE, S.C.P. (2003): *Mapa de Patrimoni Cultural de Santa Margarida i els Monjos*. Diputació de Barcelona i Ajuntament de Santa Margarida i els Monjos.
- TRÍADE, S.C.P. (2005): *Mapa de Patrimoni Cultural de Canyelles*. Diputació de Barcelona i Ajuntament de Canyelles.
- TRÍADE, S.C.P. (2010): *Mapa de Patrimoni Cultural de Begues*. Diputació de Barcelona i Ajuntament de Begues.
- TRÍADE, S.C.P. (2017): *Mapa de Patrimoni Cultural d'Olivella*. Diputació de Barcelona i Ajuntament d'Olivella.